

नीलकण्ठकृतम्

योगी नरहरिनाथः

द्वितीयवार
१००० प्रति
मूल्य १५०

ॐ स्वस्ति

उदाहार

अप एव ससर्जादौ । आदिमा जलै सिर्जे । अद्भ्यः पृथ्वी ।
जलवाट स्थलको सृष्टि भयो । स्थावरा जज्ञिरे तस्याम् । स्थलमा
प्रथम स्थावर जीव जन्मे । स्थावराणां हिमालयः । स्थावरहरूमा
हिमाल जगज्ज्येष्ठ हो । ज्येष्ठत्वात् तुङ्गतोत्तरा । जेठो हुनाले नै
चोँच्च छ । नवखण्ड पृथ्वीमा पनि हिमवत्खण्ड पूर्वापर समुद्रसम्म
खण्ड दण्डायमान छ । ब्रह्मपुत्रदेखि सिन्धुसम्म मध्यभाग हो ।
त्री सृष्टिको काश प्रथम हिमालविमा भयो । आद्य वैदिक
साहित्य हिमाली हो । सृष्टिक्रमशः प्रकृत्या जल घटतै गयो, स्थल
ढदै आयो । पहिले डाँडा काँडा निकले । पछि उपत्यका दूनहरू
निकले । वसतिहरू तल सदैँ गये । हाग्री हिमाली अपाडराज
विश्वर सुदूरपर्यन्त थियो । पृथ्वीपुत्रपौत्र बहादूर रणबहादूरहरूका
ला पनि तिष्टा काङ्डा गङ्गा दिगर्चा सम्म थियो । सुगौली-
धिले आज मेची महाकाली मुस्ताङ् लुम्बिनी सम्म मात्र शेष छ ।
भित्र पनि चारखोला इलाम कनकाप्रदेश, सप्तरी शिकीप्रदेश,
मेचीप्रदेश, सप्तगण्डकीप्रदेश, राप्तीप्रदेश, कर्णाला भद्रप्रदेश
महाकालीप्रदेश मध्ये धेरै दून उपत्यकाहरू छन् ।

हिमालप्रत्यन्त पर्वत महाभारतको उपत्यका भापादेखि कैलाली कञ्चनपुर प्रभृति तराइ छ । समुद्रको पोनी चूरेघाँटी काटी तल सरी सके पछि पनि चूरे र महाभारतले छेकि राखेका जल द्रोणहरु, चिरकाल पछि हिमपात अतिवृष्टि भूकम्प प्रभृति आकस्मिक हेतु तथा प्राकृतिक क्रमले खोलियेर, फिदिमटार रुम्जाटार काठमाँडु वटार शल्यानटार रागिनाशटार पोखरा वामी माँडी ढोरचौर तिपूकोट ऋग्म अशी सिँजा रारा पाँडी साँप्या छान्ना दिपायल ज्वरायल स्वराड् पुरचौँडी वारवनडाल सुरखेत दाङ् देउखुरी वघौर नवलपुर चितौन मकवानपुर प्रभृति प्रकट भये । पश्चिममा सबभन्दा लम्बा तथा अधिक जल कर्णालीमा छ । पूर्वमा सबभन्दा लम्बा तथा अधिक जल अरुणमा छ । कर्णालीसभ्यता र अरुणसभ्यता सबभन्दा प्राचीन हुन् । तेसपछि गण्डकीसभ्यता आउँछ । अनि अरुअरु सभ्यता आउँछन् । कनकाउपत्यका र काठमाँडु उपत्यका महाभारत पर्वतमालाले मात्र परिवारित छन् । मूल हिमालको जल दाजा वाजा छलिएको छ । दुवै महाभारतका दूनु हुन् । दुवैमा पानी कम छ । इलाम भन्दा पनि काठमाँडुमा पानी भन् कम छ । शिवपुरी फूलचोकी चन्द्राचल महादेवपोखरी मणिचूड नागार्जुन दहचोक पर्वतहरु न भयेका भये यत्ति पानी पनि हुने थियेन । उत्तरतिर भयेकाले शिवपुरीबाट अलि अधिक पानी आयेको छ ।

ठूला पर्वतमा ठूलो पानी हुन्छ, साना पर्वतमा सानु पानी हुन्छ ।
 पर्वत न हुने ठाउँमा पानी हुदैन । धेरै पानी न भयेकाले काठमाँडु
 उपत्यका धेरै खोलियेन । सप्तमतीमध्ये वाग्वतीमा अलि अधिक
 पानी छ । तेसमा कच्छपाचल चोभारको बाँध, लिद्धाचल मृगस्थली
 कैलासको बाँध तथा गोकर्णचलको बाँध, यसरी त्रिबन्ध न लागेको
 भये, गैरो खोलिने थियो र कालीमाटी शेष रहने थियेन । खेति पनि
 उत्तिको हुने थियेन । नुवाकोट चौताराका जस्ता डाँडा काँडा
 हुने थिये ।

तर पौराणिक मतमा अर्कै कुरा छ । नेपालमाहात्म्य पशुपति-
 पुराणहरूमा कृष्णचक्रप्रहारले वाग्वतीहृदको द्वारा खुलेको कुरा छ ।
 स्वयम्भूपुराणप्रभृतिमा मञ्जुश्रीखड्गप्रहारद्वारा नागहृदको द्वार
 खुलेको कुरा छ । जनश्रुतिहरूमा सुप्रभा चैतलङ्गचितलाङ्का राजा
 बाणासुरकी छोरी उषा दुङ्गे डुङ्गामा बसेर नेपालपोखरीमा जलविहार
 गर्थिन् । इत्यादि विविध किवदन्तीहरू छन् । अरु कुरा जे जति
 भये पनि अन्यसामान्यतया पोखरी प्राकृतिक नियमले खोलियेको हो
 र चिरकालसम्म पोखरी थियो । वर्षा पानीका काँठादेखि माथि
 हिउँद पानीकाँठादेखि तल अद्यापि कुश्रो लाग्छ । पटक पटक
 थुनिनु र खोलिनु पनि सम्भव छ । ठूला जलाशयमा माछा । कछुवा
 ग्राह हात्ती घोडा गैँडा आदि जलजन्तु हुन्छन् । उपत्यकाहरूमा

(घ)

उदाहार

दीर्घकालिक विशाल अस्थिखण्ड आज पनि भूगर्भबाट भेदै टिछ्ना।
जलाशयसमीप अनूपमा वराहको वास हुन्छ । जलचरमध्ये मत्स्य
जेठो मानिन्छ र सबै भन्दा ठूलो पनि हुन्छ—

अस्ति मत्स्यस्ति मिर्नाम दशयोजनविस्तरः ॥

तिमिङ्गिलगिग्लोप्यस्ति तद्गिग्लोप्यस्ति राघवः ॥

इत्यादि भनिन्छ । विश्वव्यापी विष्णुका दश अवतार मध्ये जेठो
पनि मत्स्यावतारै मानिन्छ । पौराणिक मतका मानवविकाशक्रममा
दश अवताराको तरतम्य यस प्रकार छः—

जलैकजीवनमत्स्य । जलस्थलसमान जीवनकूर्म । अधिकानूपस्थ
लन्यून जलजीवन वराह । प्राय अटवीस्थलस्तोकजलजीवन नरसिंह
प्रायेणवानप्रस्थ वामन । असभ्यकू र प्रकृतिपरशुराम ! सौम्य मा-
नवदाप्रति दरशरथि राम । कूटनी तिप्रकृति कृष्ण बलरामा । अहिंसा-
करुणास्वावलम्बप्रकृतिबुद्ध । म्मेच्छो च्छोद करालप्रवति कल्की ।
अवतारक्रम पनिः—

मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहोथ वामनः ॥

रामो रामश्च रामश्च बुद्धःकल्की चते दशा ॥
यसरी मनियेको छ । जो सबै भन्दा ठूलो तथा सबैभन्दा बलियो
हुन्छ, प्राय उसैलाई राजा मान्ने चलन छ । देवताहरूका राजालाई
देवेन्द्र भनेझै मत्स्यहरूका राजालाई भत्स्येन्द्र भनिन्छ । मत्स्यावतारका

विषयमा सिंहलद्वीप दक्षिणकर्णाटक तौलवीश्वर मञ्जुनाथमाहात्म्यमा भारद्वाजसंहिता, महोराष्ट्रप्रदेश नवनाथ भक्तिसार, वज्रकामरूपप्रदेश मत्स्येन्द्रसंहिता, स्कन्दपुराण नागरखण्ड हाटकेश्वरमाहात्म्य भत्स्येन्द्रनाथोत्पत्तिकथन स्कन्दपुराण भक्ताविलासखण्ड ५१-५२ अध्याय राजस्थान योधपुर पुस्तकप्रकाशसंज्ञपुरतकालयस्थ श्रीनाथतीर्थावली पातञ्जलतीर्थावली विक्रमनगर राजगुरुनवनाथ पुस्तकालयस्थ गोरक्षसंहिता, नवनाथकथा, पद्मपुराण, नारदपुराण, विष्णुपुराण अन्यान्य नानापुराणहरू धारिणीसङ्ग्रह, विविध कारणव्यूह तथा शतशः बौद्धग्रन्थहरूमा र वंशावलीहरूमा मत्स्येन्द्रनाथको कथा छ, उँछ ।

काठमाँडुमा श्वेतमत्स्येन्द्र (सेतो मछिन्द्र) को र पाटनमा रक्तमत्स्येन्द्र (रातो मछिन्द्र) को मान्यता छ । यी सोमसूर्यात्मक सेतो रातो मत्स्येन्द्रको उपासना हो । त्रिभङ्गिललित मत्स्योक्ति मूर्तिका हातमा प्रफुल्लकमल अङ्कित छन् । कतै एक हातमा, कतै दुवै हातमा । यसरी पोखरी कमल माँछा सोमसूर्य सम्पर्क स्थापित गरिएको छ । काठमाँडु उपत्यका पोखरी थियो । पोखरीमा माँछा कमल कुमुदहरू हुन्छन् । सूर्य उदायेमा कमल फुलछन् । चन्द्रमा उदायेमा कुमुद फुलछन् । चन्द्रमण्डल सेतो छ । सूर्यमण्डल रातो छ । मानगृह (माण्डल = मङ्गलवजार) ललितपुर पाटनका राजा मानदेव प्रभृति सूर्यवंशी कहलायेकाले सूर्यको मान्यता विशेष राखेको

देखिन्छ । कैलासकूट विशालनगर (हाँडिगाउँ डुटोल) क्त राजा जिष्णुगुप्तदेवहरु सोमान्वयभूषण भनियेकाले चन्द्रमाको मान्यता विशेष राखेको पाइन्छ । रक्तमत्स्येन्द्रको र श्वेतमत्स्येन्द्रको द्वेधाभिन्न मूर्ति उपासनाको र अन्यान्य प्रतीकोपासनाको इतिहास पनि यस्तै रहस्यमय छ । सूर्यका दक्षिणायन र उत्तरायण हुन्छन् । तेसैको प्रतिरूप रातोमत्स्येन्द्रको ६ मास दक्षिण बुद्धमतीमा ६ मास उत्तर पाटनमा पुन्याये र पूजा हुन्छ । सूर्यलाई आदित्य पनि भनिन्छ । आदित्या द्वादश प्रोक्ताः । १२ मासका १२ आदित्य मित्र माधव प्रभृति नाम छन् । वसन्त वैशाख विष्णुहरुको नाम पनि माधव हो । एवं यं विष्णुं प्रवदन्ति वैष्णवगणाः शैवाः शिवं शक्तिकाः

शक्तिं, भास्करभक्तिका दिनमणिं ब्रह्मस्वरूपं द्विजाः ॥

मत्स्येन्द्रं मुनयो वदन्ति सततं लोकेश्वरं वैदिका

बौद्धास्तं करुणामयं प्रतिदिनं तन्नौमि सिद्धेश्वरम् ॥

भनेर भाषानुसार सवैले मत्स्येन्द्रलाई आराध्य गरेका छन् ।

यसको छाया पातञ्जलतीर्थावलीमा यस्तो छ :—

मत्स्येन्द्रनाथ् कन पनी इत बुद्ध भन्छन्

जो जान्य शैवहरु सूर्य भनेर गन्छन् ॥

लोक्पालनाकन भया जव लोकनाथ

जैन्हेरु नाम मिलदा गन्य बुद्ध साथ ॥

ब्रह्मादि तीन् देव् यक् मूर्ति भन्धन्

रथ्मा त साथ् हाँस् वृष ताक्ष्य गन्धन् ॥

ब्राह्मण्य वेद् वोलि चलाइ हुन्छ

इनूलाइ ता बुद्ध त मूर्ख भन्छ ॥ इत्यादि ।

संवत् ७९२ माघ शु. दि. श्रीपञ्चमीका दिन मत्स्येन्द्रपुर
(बुङ्मती) मत्स्येन्द्रनाथका मन्दिरका सुनौला ढोक्रातोरणमा पाटनका
राजा श्रीनिवासमहलले पनि यस्तो लेखेका छन्:—

मत्स्येन्द्रं योगिनो मुख्याः शाक्ताः शक्तिं वदन्ति यम् ।

बौद्धा लोकेश्वरं तस्मै नमो ब्रह्मस्वरूपिणे ॥

नेपालाब्दे लोचनच्छिद्रसप्तौ श्रीपञ्चम्यां श्रीनिवासेन राजा ॥

स्वर्णद्वारं स्थापितं तोरणेन सार्धं श्रीमल्लोकनाथस्य गेहे ॥ इत्यादि ।

संवत् १५३ कार्तिक शु. दि. ९ का दिन राजमाता वत्स-
देवी र राजा जयदेवले दिवङ्गत पिता शिवदेवको पुण्यस्मृतिमा
पशुपतिमा चाँदीको कमल चढायेर लेखेका शिलालेखका कमलप्रती-
काङ्कित कैलासकूटोत्कृति मुनि :—

किं शम्भोरुपरिस्थितं ससलिलं मन्दाकिनीपङ्कजम् ?

स्वर्गोद्भिन्ननवाम्बुजेक्षणधिया सम्प्राप्तमम्भोरुहम् ? ॥

देवानां किमियं शुभा सुकृतिना रम्या विमानावलिः ?

पद्मं किं करुणाकरस्य कस्तो लोकेश्वरस्यागतम् ? ॥

इत्यादि छ र परममाहेश्वर महाराजाधिराज लिच्छवि नरेन्द्र-
देवका पालाको घटना, वीर यांगनरेन्द्रमल्लका पिता, सिद्ध सिद्धि-
नरसिंहमल्लका पुत्र, श्रीनिवासमल्लका पाला, नीलकण्ठकविले लेखेका
प्रकृत मत्स्येन्द्रपद्यशतकमा, दोलखा भीमेश्वरसित भीममल्लको र
भीमसेनथापाको सम्पर्क जोरे भैं —

कैलासकूटभवनाद्भुवनप्रकाशा-

ज्योत्स्नावमृष्टहिमवच्छिखरप्रदीप्तैः ॥

आसागरप्रसृतशुभयशोध्वजानां

राज्ञां कुलाम्बरशशी भुवि लिच्छवीनाम् ॥ यस्तो भग्ने

अङ्गश्रिया परिगतो जितकामरूपः

काञ्चीगुणाढ्यवनिताभिरुपास्यमानः ॥

कुर्वन् सुराष्ट्रपरिपालनकार्यचिन्तां

यः सार्वभौमचरितं प्रकटीकरोति ॥

अस्यान्तरेप्युदयदेव इति क्षितीशा-

ज्जातस्त्रयोदश इतश्च नरेन्द्रदेवः ॥

मानोन्नतो नतसमस्तनरेन्द्रमौलि-

मालारजोनिकरपांशुलपादपीठः ॥

शौर्योत्साहपराक्रमाचयनयत्यागप्रतापादिभिः

श्लोध्यैः स्वामिगुणैरनन्यसुलभैः संस्पर्धयेवान्विते ॥

पृथ्वीं पाति नरेन्द्रदेवनृपतौ वंशक्रमाभ्यागतां

सन्त्यक्तस्वमुखोद्यमे परहितव्यापारनिम्नात्मनि ॥

इत्यादि अनियेका नरेन्द्रदेवको कामरूपदेश कामाक्षापीटनिष्ठ पद्मपाणि मत्स्येन्द्रनाथका साधमा सम्बन्ध बाँधियेको छ । अनावृष्टि अतिवृष्टि भूप्रति इतिभीतिमा प्रजावत्सल राजाहरू के गर्छे ? भन्ने कुरा —

अनावृष्टिरासीत्पुरा द्वादशाब्दावधि श्रेष्ठ नेपालपीठे यदा तु ॥

तदा बान्धवाद्येन दत्तेन मन्त्रप्रभावातितेजस्विना कामरूपे ॥
महम प्रजायेत मत्स्येन्द्र ! गत्वा समाराधितस्त्वं स्वभक्तै दयालुः ॥

इत्यादि प्रकरले लेखियेको छ र कामरूपदेशमा अधिक वृष्टि हुन्छ । आदित्याज्जायते वृष्टिः । अनावृष्टिको कारण पातञ्जल तीर्थावलीमा चेतनार्थ शिवगोरक्षनाथको मेघमासन नागव्यूहसमाधि यसरी लेखियेको छ :—

नेपालका पकडि नाग् सब बाँधि ल्याया

जाई मृगस्थलि बसी तिनलाइ विछ्याया ॥

पानी परेन जब भो अनिकाल देशमा

यो जानि मन्त्रिहरूले गन्य बुद्धि तेस्मा ॥

यसै विषयमा श्री नाथतीर्थावलीमा यस्तो छ :—

देगीतः पूर्वविग्भागे शिवः गोरक्षसंज्ञकः ॥

मेघमालाः पणवतिकोटीः स्वामनतो ह्यः ॥

निपात्योपविशन्नासीत्कुतांश्चत्तुणात्पुरा ॥

वृष्टिर्नासीत्ततो राजाऽशेषशास्त्रविचारत ॥

तथा वधारयामास गोरक्षस्य गुर्यदा ॥

आगच्छेत् सिंहलद्वीपाङ्गोरक्षस्तं नमस्यति ॥

भविष्यति तदा वृष्टिर्नान्यथा जन्मकोटिभिः इत्यादि ॥

सिद्धाचल मृगस्थलीको परिचय पशुपतिपुराण नेपाल-
माहात्म्य हिमवत्खण्डहरूमा छ । नरेन्द्रले भक्त्येन्द्रको आवाहन
गरेको िति ।

अतीतकलिवर्षेषु शुन्यद्वन्द्वरसाग्निषु ॥

नेपाले जयति श्रीमा त्र्याम्ब लोकितेश्वर ॥ इत्यादि ।

सूयशतकर्भे लोकेश्वरशतकमा पनि वज्रदत्तलेः—

भास्वन्माणिक्यभासो मुकुटभूति नमन्नाकनाथोत्तमाङ्ग

भक्तिप्रसहे सोजासनशिरसि हसन्मालतोमालिकाभाः ॥

मौलौ मीलन्मृगाङ्गाभकृशकपिशतां शम्भवे शान्तयन्त्यो

लोके लोकेशपादामलनखशशभृत्कान्तयः सन्तु शान्त्यै ॥

करुपान्तोल्लासिहेलाचलदनिलबलोललोलकल्लोलमाला

वाचासे नक्रजलाकुरुकलिलजले बारिधाबुल्ललन्त्यः ॥

आलम्बे यस्य नीलोत्पलविमलमहाकुट्टिमालीनलीला-

मालीयन्तेलधीयान् स जगति कमली पालनायालमस्तु ॥

इत्यादि लेखिका छन् र अन्यान्य नाना पुस्तक शिवाभिलेखा
विद्वारा पान लोकेश्वर मत्स्येन्द्रको पश्चिम पाइन्छ । काठमाँडु पाटन
बुद्धमती प्रभृति ठाउँ ठाउँमा विधिविधानपूर्वक वर्षमा अनेक पटक
स्थ यात्रा हुन्छ । ललितपुर जाउलाखेलको मत्स्येन्द्रस्थयात्रा सबभन्दा
विशिष्ट छ । अतएव मत्स्येन्द्रस्य समायात्रा नास्ति ब्रह्माण्डमण्डले ।
भन्छन् । यस यात्रालाई भोटो देखाउने यात्रवा भोटोजात्रा पनि
भनिन्छ । मत्स्येन्द्रपद्मशतकमा यस यात्राको महिमा छ । मत्स्येन्द्र-
नाथको कथा यदुनाथ खनालले पनि लेखेका छन् । गुण रूप चरि-
त्रानुसार मत्स्येन्द्रनाथका अनेक नाम पाइन्छन् :—

लोकेशो लोकनाथः शिवसुतगरिजासूनमत्स्येन्द्रनाथो

गौरीपुत्रः सरोजी सकरुणहृदये रोगहो नित्यनाथः ॥

अब्जी शान्तोऽमिताभः सुमुनिमहितो भास्करः पद्मपाणिः

कुर्यादर्यावलोकेश्वर उरुविरुदः सिद्धानाथः श्रियँवः ॥

विशालनगर पञ्चधारा शिला—

कर्मवीरस्मृति शिवगोत्तमन्दिर

योगी नरहरिनाथः

शाके १८८३ च्येष्ठ १० गते

ॐ स्वस्ति

नमो मत्स्येन्द्रनाथाय

गोरक्षग्रन्थमालायां त्र्यशीतितमं पुष्पम् ८३

महाकविनीलकण्ठकृतम्

मत्स्येन्द्रपद्यशतकम्

(नरहरिकृतानुवादसहितम्)

(मद्भिन्द्रनाथको कथा)

महायोगिमत्स्येन्द्रनाथ ! प्रसादात् त्वदीयान्मदीया मनःस्थाघसङ्काः ॥

विनष्टाः प्रणष्टानि कष्टानि शिष्टान्यतो रासनं चापलं कर्तुमीहे ॥ १ ॥

नमोस्त्वादिनाथाय लोकेश्वराय नमस्तेस्तु गोरक्षनाथाय भूयः ॥

नमो देशिकायाथ मत्स्येन्द्रपद्यशतीं नीलकण्ठोत्थितां व्याकरोमि ॥ १॥

हेआदिनाथशिष्य महायोगी मत्स्येन्द्रनाथ ! तपाईका प्रसादले मेरा मनका
सवै पाप नष्ट भये । अवशिष्ट कष्ट पनि नष्ट भै सके । अतः रसनाचाञ्चल्य
गन चाहन्छु, अर्थात् कथा कहन्छु ।

विपद्भञ्जनं रञ्जनं सज्जनानां करोत्यञ्जनं मोहमन्दैक्षणानाम् ॥

स रङ्गञ्जनं योजयेद्भूरिभोगैर्द्रुतं गञ्जनं भक्तशत्रोः करोतु ॥ २ ॥

भक्तहरुका विपत्तिहरुको भञ्जन गर्ने, सज्जनहरुको अनुरञ्जन गर्ने, मोहले
मन्द दृष्टि भयेका मानिसका हृदयरूपी दृष्टिमा ज्ञानको अञ्जन गर्ने । अकिञ्चन-
हरुलाई सर्वसम्पत्तिसम्पन्न गर्ने लोकप्रसिद्ध लोकेश्वर भक्तहरुका शत्रुको शीघ्र
नाश गर्नु ।

निरिहं निरक्षं परं निरुसपक्षं जगज्जालवैचित्र्यकार्यैकदक्षम् ॥

अलक्ष्यं यतीनां मतीनां गतस्त्वं स्वया योगयुक्त्यासि मत्स्येन्द्रनाथ ॥ ३ ॥

हेमीननाथ ! इच्छारहित अवाङ्मनसगोचर पक्षपातवर्जित विचित्र

जगज्जालको रचनामा चतुर, यतिहरुका मतिवाट पनि अलक्ष यस्ता अलख
निरञ्जन तपाईं आफ्नै योगयुक्तिले हुनु हुन्छ ।

अतस्त्वं विधाता जगच्चित्रकारी त्वमेवाच्युतः शंखचक्रादिधारी ॥

त्वमेवासि रुद्रो जगज्जातमुद्रो जिताशामरुद्रोहरागत्वयोगात् ॥४॥

हेनित्यनाथ! यसैले तपाईं विचित्र जगत् रूपी चित्रका कलाकार विधाता
हुनु हुन्छ, शंख चक्र गदा पद्मपाणि जगत्पालक विष्णु हुनु हुन्छ । अन्तमा
समस्त संसारको संहार गर्ने रुद्र तपाईं नै हुनु हुन्छ । किनकि तपाईंले आशा
दशा महावायु राग द्वेष आदि लाई जित्नु भयेको छ । आफ्नो व्यापक शक्तिले जगत्
लाई मुद्रित गर्नु भयेको छ ।

वराभीतिहस्तं किरीटाढ्यमस्तं यदीयं स्वरूपं विचारैर्व्युदस्तम् ॥

मनो यस्य भूतानुकम्पादिशस्तं लब्ध्वा योयिष्यत्येन्द्रनाथं नतस्तम् ॥५॥

जस्का दाहिना हातमा अभय, बाउँ हातमा वर छ । उसको स्वरूप जायते
अस्ति वर्धते विपरिणमते अपक्षीयते विनश्यति इत्यादि सबै प्रकारका
विकारहरुदेखि रहित छ । जस्को मन समस्त भूत प्राणीहरुमाथि कारुणिक छ ।
यस्ता करुणामय लोकनाथ योगीन्द्र मत्स्येन्द्रनाथलाई सदैव नमस्कार गर्छु ।

महापीठनेपालमध्ये वसन्तं वृजन्तं रथार्चविदित्वा वसन्तम् ॥

निजानां जनानां ग्रहार्त्तिं ग्रसन्तं महायोगिनं नौमि भूपालसन्तम् ॥६॥

प्रसिद्ध महापीठ नेपालमध्ये वसेका, वसन्त ऋतु आएको जानेर रथयात्रा
गर्ने । निज जनताको ग्रहपीडा हर्ने । अनेक माँतिका भूषणहरुले विराजमान
महायोगी आर्यावलोकितेश्वर मत्स्येन्द्रनाथलाई नित्य नमस्कार छ ।

जरीहर्त्ति संसारसम्भूतमोहं विचारं द्रुतं बोधयित्वेति कोहम् ? ॥

नरीनर्त्ति चित्ताङ्गणे सन्नतानां स मत्स्येन्द्रनाथो निजार्चरतानाम् ॥७॥

ति सर्वलोकविख्यात पार्वतीपुत्र मत्स्येन्द्रनाथले—‘म को हुँ? मेरो कर्तव्य
के हो ?’ इत्यादि विचारको बोध गरायेर निज पूजामा लागेका नमस्कारशील
शरणागत भक्तहरुका चित्तरूपी आङनमा नाच गर्छन् ।

दरिद्रातिभद्रार्पणे त्वं समथस्ततोऽवागव्ययोन्योऽवरीवत्यर्थपार्थः ॥

कृतार्थीकृतो बोधतो येन पार्थः प्रसन्ने त्वयि स्यान्न कस्यः पुमर्थः ? ॥८॥

हे लोकेश ! तपाइ दरिद्रहरूको भलो गर्न समर्थ हुनु हुन्छ । तसर्थ अन्यत्र वाणीव्यय गर्नु व्यर्थ छ । जसले गीतातत्त्वबोध गरायेर पार्थलाई पनि कृतार्थ गर्नु भयो । तपाई प्रसन्न हुनु भयो भने कुन कुन पुरुषार्थ सिद्ध हुन्न ? अर्थात् धर्म अर्थ काम मोक्ष चारै पुरुषार्थ पाइन्छन् ।

महान्तं महान्तं खलानां जनानां विदान्तं विदान्वं त्वदर्चां पुमर्थम् ॥

सहारं सहारं वसन्तं स्वभक्तैर्विमानं विमानं श्रितं त्वं करोषि ॥ ९ ॥

हेलोकाधिनाथ मत्स्येन्द्र ! तपाई खलहरूका सवै उत्सवको महान् अन्त गर्नु हुन्छ नाश गर्नु हुन्छ । आफ्नु उपासना जान्ने ज्ञानी मुनि सज्जनहरूको पुरुषार्थ सिद्ध गर्नु हुन्छ । आफ्ना भक्तहरूका साथमा वस्ने मान न पायेका आश्रित जनलाई पनि मानोन्नत गर्नु हुन्छ । तथा रथयात्रामा र पूजामा आस्था न राख्ने खलहरूको नाश गर्नु हुन्छ । आस्था राख्ने सेवकहरूको सर्वार्थ सिद्ध गर्नु हुन्छ । स्वभक्त गुठियारहरूका साथमा विमान=रथमा वस्नेलाई अरु कतै नपाये पनि रथयात्रामा ठुलो मान उच्च पद अग्लो स्थान आदि हुन्छ । रथ का आश्रयमा आफ्ना साथमा वस्ने पूजारी गुठियार प्रभृतिलाई आफ्नै साथमा हार=माला पनि दिनु हुन्छ । अर्थात् देवताका सङ्गतिले मानिसको पनि पूजा हुन्छ ।

स मत्स्येन्द्रनाथोक्तपाथोनिधौ मां निमग्नं सुलग्नं निजोपास्तिनावि ॥

विधायाशु पारं परं दर्शयेद्यः स्वभक्तानुकम्पैककार्यावतारः ॥१०॥

जुन व्यापक परमेश्वरको मत्स्यावतार मत्स्येन्द्रनाथ प्रभृति सवै अवतारको मनु आदि स्वभक्तहरूमाथी अनुकम्पा गर्नु नै एकमात्र कार्य छ । ती मत्स्येन्द्रनाथले दुःखसागरमा डुवेर वल्लतल्ल विजोपासना रूपिणी नौका समातेका म जस्ता दीन जनलाई भवसागर पार गरेर परम पद देखाउनु ।

अकम्पानुकम्पास्ति चेत्तावकीना न कीनाशतो भीतिभाजो नरः स्युः ॥
 यतस्तैः स्वकर्माणि शर्माद्यपेशां विहाय त्वयि स्थापितान्येव देव ! ११।
 हेदेव ! हेनित्यानन्द ! यदि तपाइको अकम्पा अनुकम्पा भयो भने मानवहरु
 यमराजका भयदेखि निर्भय भै जान्छन् । किनकि तिनिहरुले ईश्वरप्रणिधानद्वारा
 स्वर्गादि सुखको लालसा छोडेर समग्र कर्म कर्माध्यक्ष तपाइलाइ समर्पित गरि
 सकेका हुन्छन् ।

नमो लोकनाथाय गाथा यदीया धरित्रीपवित्रीकृते साधनानि ॥
 यदीयावल्लोकेन लोको विशोको निर्जोको वनत्वेन जानाति तस्मै ॥ १२।

जस्का पुण्य गाथा धरित्रीलाई पवित्र गर्ने साधन छन् । जस्को दर्शन गरेर
 लोकहरु शोकरहित भयेर आफ्नै घरलाइ वन ठान्दछन् । यस्ता लोकनाथलाई
 नमस्कार छ ।

विपाशा विपाशा गलच्छेमुषीणां समाली समालीढवित्सौख्यकन्दा ॥
 दयाभारतोभारतोदन्तविज्ञात्वया साधिता साधितारैश्वरस्य ॥ १३ ॥
 हे तारक ! हेतारानाथ ! तपाईले किंकर्तव्यविमूढ मन्दबुद्धि भयेका मानिसहरुका
 पनि अष्टपाश छुटायेर व्यासा नदीलाई विपाशाका नामले विख्यात गरी दिनु
 भयो । आफ्नु आश्रय लिने सत्पु पुरुषहरुलाई सच्चिदानन्दकन्दको अनुभव गराउन
 सक्ने गरी दिनु भयो । दयाका भारीले व्यासको बुद्धिलाइ भारतको समस्त
 वृत्तान्त जान्ने बनाइ दिनु भयो आधिव्याधिरहित गरी दिनु भयो जसबाट ईश्वर-
 तत्वज्ञ भये ।

यसवारे त्रिगर्तप्रदेशमा यो आख्यायिका प्रसिद्ध छ कि एक समय
 कानीन मुनि वेदव्यास महाभारतको रचना गर्ने चिन्ताले जालन्धरपीठ विपाशा
 नदीका तटमा घोरियेर 'वसेका थिये' । चिरकालसम्म ध्यान गर्दा पनि केहि
 निधो गर्न नसकेर खिन्न भैकन पाशाले आफ्ना हात खुट्टावाँध्न लगायेर नदीमा
 वगाउन लाये । एवं वगेर अलिकति अगाडी मत्स्येन्द्रले आदिनाथ माहादेवको

आराधना गरी रहनु भयेका ठाउँ मा पुगे त्यो देखेर मीननाथले तारेश्वर
आदिनाथको चरणोकद छरी दिनु भयो । व्यास मुनि तत्काल पाशदेखि
विपाश बन्धनदेखि मुक्त भयेर तरेर बारी तीरमा आये । तिनलाई मत्स्येन्द्र -
नाथले तारेश्वर शिवउपासना सिकाउनु भयो । तेसै शिवोपासनाले व्यासबुद्धि
भारतोदन्तविश्व = महाभारतको वृत्तान्त जान्ने भयो र महाभारत रचे नदीको
नाम पनि विपाशा भयो ।

त्वदीयं धर्यं खञ्जरीटं किरीटं शिखोपेतमच्छावतंसच्छलेन ॥

प्रमन्यामहे राज्यदं दृष्टिमात्रात्सहस्रारपङ्के रुहस्थं नराणाम् ॥१४॥

हेनाथ! हेभक्तकामकल्पद्रुम! शकुनशास्त्रानुसार स्वच्छ अवतंसका छल्ले
सहस्रदल कमलमाथि वसेका तपाइका कल्कीसमेत किरीटलाई हामीहरू दर्शन-
मात्र गर्नाले राज्यदाता खञ्जरीट मान्दछौं ।

किरीटस्थरत्नासितारक्तभानां त्वदास्योत्थहास्योद्भवाभिः प्रभाभिः ॥

स यः सङ्गमो जान्हवीभानुकन्यासरस्वत्यभिः श्लेषणौपम्यमाप ॥१५॥

हे मायानाथ ! तपाइका मुकुटमा जडेका मणिहरुका नीलो र रातो
कान्तिको तपाइका मुखचन्द्रका मन्दस्मितरूपी चाँदनीसित सङ्गम हुँदा त्यो
शोभा भयो , जो गङ्गा यमुना र सरस्वतीका सङ्गममा हुन्छ ।

जटाः पिङ्गदास्ते तटादागतानां स्वभासोदयाद्रेरभिरव्यान्ति संख्याम् ॥

गवाक्षान्तरे बालभास्वरकराणां प्रकुर्वन्त्यखर्वनरं चावलोकात् ॥१६॥

हे सिद्धनाथ ! तपाइका स्वर्णवर्ण जटाहरु आफ्ना कान्तिले उदयाचलका
तटवाट उदायेर आंखेभयालवाट भित्र पसेका बालभास्वरका अरुणकिरणहरुका
साथ तुल्यता गर्छन् र दर्शन गर्नेहरुलाई महान् गर्छन् । अर्थात् दिनस्य पूर्वार्ध-
छायाले जसरी सानालाई ठुलो देखाउँछ तेस्तै तपाइका जटाले सानालाई पनि
ठूलो पदमा पुऱ्याउँछन् ।

प्रभालङ्कृतं तेस्ति भालंविशालं त्रिपुण्ड्रच्छलेन त्रयाणां गुणानाम् ॥
जगत्कार्यमस्तीत्योतोस्मिन् प्रसक्तिर्न कार्यति भक्तान् प्रशास्त्यादिदेव १७

हे आदिदेव ! आदिनाथ ! प्रभाले अलङ्कृत तपाइको विशाल भालपट्ट
त्रिपुण्ड्रका छलले आफ्ना भक्तहरूलाई 'यो संसार सत्वरजस्तम ३ गुणको कार्य
हो यसमा आसक्ति गर्नु हुन्न !, भनेर प्रशासन गर्छ ।

सदानाहतस्यैव शब्दस्य बोधं समुत्पादयेत्कर्णयोर्युग्मेतत् ॥
महाकुण्डलिद्वन्द्वसत्कुण्डलाभ्यां विभाति त्वदीयं हि मत्स्येन्द्रनाथ ॥१८

हेमहासत्व मत्स्येन्द्रनाथ ! कुण्डलीकृत महाकुण्डली शेषनाग र
वासुकिनागका दुइटो मनोहर कुण्डलले सुशोभित इ तपाईका दुवै कान सर्वदा
हाम्रा हृदयमा अनाहतनादको बोध गराउन् । तपाईका कृपाले नादानुसन्धानसिद्धि
पाउँ ।

प्रपश्यत्सुनासाग्रमर्णोर्युगन्ते दिगन्तेषु सञ्चारहीनं विभाति ॥
निजानुग्रहार्थं कदाचित् कटाक्षं वरीवर्त्ति सामुज्यधाम्नो गवाक्षम् १९

हे मोक्षलक्ष्मीनाथ ! दिगन्तसञ्चाररहित नासाग्रदर्शी तपाइको निश्चल
लोचनयुगल विशेष सुशोभित छ । कदाचित् भक्तजनहरूमाथि कृपाकटाक्ष
जो गर्नु हुन्छ त्यो त साक्षात् शिवसापुज्य मोक्षधामको गवाक्ष उद्घाटित हुन्छ
भयालै खोले जस्तो हुन्छ ।

यदाज्ञाद्वयं चक्रमास्ते परात्मस्थितं तत्र रागादयस्तद्विजेतुम् ॥

गतास्ते भ्रुवौ काम्मु कत्वेन धीक्ष्य त्रसन्तो निवृत्ताः स्वयं लोकनाथ २०

हेलोकनाथ ! हेसदानन्द ! तपाइका परात्मस्थित आज्ञाचक्रका दुवै दललाई
जितने अठोट गरेर रागद्वेषादि दोषरूपी द्वेषी शत्रुहरूले आक्रमण गरे
हेत्रैलोक्यचक्रवर्ती ! तपाइका दुइटो कुटिल भृकुटीका सज धनुषलाई
देखनासाथ त्रास मानेर स्वयं अलाइबलाई फर्के । यसरी तपाइ रागादिदोषहरू
देखि पर हुनुहुन्छ ।

सदा रेचकेन त्वदीया हि नासा चरीकर्त्ति विश्वस्य सृष्टिं विशिष्टाम् ॥

ततः पूरकेणाप्ययं कुम्भकेनावनं तेन प्राणेन किं किं ददाति ? ॥२१॥

हेविश्वनाटकका सूत्रधार ! तपाइको रेचक वारंवार विश्वको विशिष्ट सृष्टि गच्छ, कुम्भकले विश्वको रक्षा गच्छ तथा पूरकले प्रलय गच्छ हेनाथ ! तेस प्राणले के के दिन ? अर्थात् सर्वार्थसिद्धि दिन्छ ।

कपोलौ त्वदीयौ महायोगिराज ! स्वभक्तैष्टदौ वाकुलौ पुष्पगुच्छौ ॥

चलत्कुण्डलाभालसन्तौ हसन्तौ वसन्तौचित्ति सन्दधानौ स्वरुच्या ॥२२॥

हेमहायोगिराज ! चञ्चल कुण्डलका कान्तिले चम्केका आपना रुचिले मुसुस्क हाँसेर वसन्त ऋतुको औचित्य लियेका मालश्री फूलका थुँगा जस्ता तपाइका गाला निजभक्तहरुलाई अभीष्टफल दिन्छन् ।

जपं मानसं मालया वर्णमय्या परब्रह्ममन्त्रस्य नित्यं करोषि ॥

अतस्तावकोष्ठौ सदायोगनिष्ठौ जिताभ्यां प्रभा वैद्रुमी लोकनाथ ! ॥२३॥

हेलोकनाथ ! हेवृष्टिदेव ! तपाइ नित्य वर्णमयी मालाले परब्रह्ममन्त्रको मानस जप गरी रहनु हुन्छ । अतः तपाइका ओठ सदा योगनिष्ठ छन् र इनले प्रवाल मणिका प्रभालाई जितेका छन् ।

त्वदीयास्ति जिह्वा समाह्वालमर्था पुमथस्य सर्वस्य भक्तस्य तस्मात् ॥

यद्गुह्यार्जुननास्वादमाप्नोति नित्यं सहस्रारपञ्चद्रवच्चिद्रसस्य ॥ २४ ॥

हेकरुणामय ! मत्स्येन्द्रनाथ ! तपाइको जिह्वा उर्ध्वमुखी भयेर खेचरो मुद्राले सहस्रदल कमलवाट क्षणे चिन्मय रसको नित्य आस्वाद पाउँछ । तस्मात् सबै भक्तहरुका सबै पुरुषार्थहरुको आह्वान गर्नामा समर्थ छ ।

सदा मौनवद्धा कदाचित्समृद्धा पदैः कोमलैर्निर्मलैर्व्यक्तिमाप्ता ॥

स्वभक्तोपदेशाय मत्स्येन्द्रवाणी कृपाणी कृता तेन मोहच्छिदायै ॥२५॥

हेमुनीश्वर ! हेमत्स्येन्द्रनाथ ! तपाइको वाणी सदा मौनव्रत मा छ । कदाचित् आसना जिज्ञासु भक्तहरुलाई उपदेश दिना निमित्त विमल तथा

कोमल पदावलीले समुद्र भयेर व्यक्त हुन्छ । भक्तले मोहको छेदन गर्नालाई मत्स्येन्द्रवाणीको कृपाण गर्छन् ।

प्रफुल्लास्यपद्माथदन्तप्रभाभिर्जिता शारदी चन्द्रकान्तिः क्षणेन ॥ २६ ॥
यतोस्याः प्रफुल्लास्यसङ्गो नहिस्यात्कदाचित्ततो योगिमत्स्येन्द्रनाथ ! ॥

हे योगीमत्स्येन्द्रनाथ ! हेआर्यलोकेश्वरनाथ ! तपाइका प्रफुल्ल मुखकमलमा विराजमान दन्तकान्तिले शरद्ऋतुका चन्द्रमाको कान्तिलाई जितेको छ । जसले गर्दा चन्द्रकान्तिको प्रफुल्ल कमलसित सम्पर्क कदाचित् हुदैन ।

ह्रनूं ते हनूमान् महावीरवर्यो विलोक्यैव लङ्कामलङ्कान्तरूपाम् ॥
ददाह क्षणार्धेन रामेष्टसिद्ध्यै समुद्रं विलङ्घ्याशु मत्स्येन्द्रनाथ ! ॥२७॥

हेमत्स्येन्द्रनाथ ! तपाइका हनुको दर्शन गर्नासाथ शक्ति पायेर महावीर हनुमान्ले तुरन्त समुद्रलाई नाघेर रामचन्द्रका इष्टसिद्धिका निमित्त क्षण भरिमा कान्तिमय लङ्कालाई भस्मसात् पारि दिये ।

तत्रदीयं मुखाभोजमस्माकमिष्टं प्रदद्यात्ततो लोचनाभ्यां प्रजुष्टम् ॥
यतः पङ्कजाधारगा राज्यलक्ष्मीः सहस्रारपद्मस्थिता मोक्षलक्ष्मीः ॥२८॥

हेभक्तचिन्तामणे! नेत्रकमलले अलङ्कृत तपाइका मुखकमल हाम्रो मनोरथ पूर्ण गरोस् । किनकि तपाइका वदनकमलमा राज्यलक्ष्मीको नित्य निवास छ ।

वहजागतं भारमिष्टं सलीलं वृषस्कन्धशोभातिरस्कारशीलम् ॥

तव स्कन्धयुगलं प्रतिगमांशुवर्णं दधत्त्वोत्तरीयं नरीयं करोतु ॥२९॥

हेनाथ ! हेअनन्तशक्ते ! हरवृषस्कन्धका शोभाको तिरस्कार गर्ने समस्त जगत्को भार लीलया धारण गर्ने बालभास्करका अंशुतुल्य चीनांशुकको मनोहर उत्तरीयाञ्चल धारण गर्ने तपाइको स्कन्धयुगल (दुवै काँध) नरहरुको कल्याण गरोस् ।

तव ग्रीवयातीव या हारयष्टिर्धृता शेषनागेन्द्ररूपा सुनीन्द्र !॥

अतः सा महाभाष्यरूपं चकार स्वकाङ्क्षप्रबन्धं तरीशब्दवाधौ ॥ ३० ॥

हेमुनीन्द्रमत्स्येन्द्रनाथ ! तपाईको कम्बुरय ग्रीवाले श्रेपनागरूपी अतीव सुन्दर मुक्ताहार धारण गरेको छ । अत एव तेस हारले आफ्ना अङ्गप्रबन्धले शब्दशास्त्ररूपी सागरमा महाभाष्य नामक नौका को रूप धारण गरेको छ ।

महायोगिमत्स्येन्द्रनाथीयवक्षो विशा समाल विमालं चकास्ति ॥

सदानाहतस्तस्य रुद्रस्य यद्रै तद्रैतजानन्दनृयाङ्गणं किम् ? ॥ ३१ ॥

महायोगिमत्स्येन्द्रनाथको श्रीनिवास विशाल वक्षस्थल मालाहरूले अतीव शोभित छ र जुन तेसको सतत अनहद नाद छ तेससित अद्रैतरूपले रहेका सदाशिव रुद्रको सानन्द ताण्डव नृत्य गर्ने आडन हो कि ?

भुजौ ते युतौ दैव्यैसम्पीनताभ्यां जिताभ्यामभिरुयार्गली लोकनाथ ! ॥

लसन्मोक्षलक्ष्मीसमालिङ्गनोद्यत्प्ररोमाञ्जनौ तौ नमामिस्म योगिन् ! ॥ ३२ ॥

हेलोकनाथ ! हेयोगिन् ! दीर्घता र पीनताले अर्गलाको शोभा जित्ने तथा मोक्षलक्ष्मीका आलिङ्गनले रोमाञ्जित सुन्दर तपाइव दुवै आजानु बाहुलाइ नमस्कार छ ।

जगत्सृष्टिरक्षाप्ययास्त्वत्कटाक्षाद्भवन्त्येव पाप्योर्न कर्त्तव्यमस्ति ।

वराभातिमुद्राङ्कितौ भक्तहेतोस्त्वदीयौ हि पाणी कुठारौ तथापि ॥ ३३ ॥

हेषद्वपपाणे ! यद्यपि संसारको सृष्टि स्थिति लय तपाइका कटाक्षमात्रले हुन्छ । हातको कर्त्तव्य शेष छैन । तथापि तपाइका हात भक्तका निमित्त वर तथा अभयका मुद्राले अङ्कित छन् र भक्तभयभञ्जनका निमित्त कठोर कुठार छन् ।

त्वदीयाङ्गुलीभिः श्रिता पल्लवाभा नखैश्चन्द्रकान्तिस्तथाक्षैः प्रदान्तिः ॥

हृदा शान्तिरात्मीयभक्तापराधे सहस्रोन्मितेप्याहता क्षान्तिरेव ॥ ३४ ॥

हेकण्ठामय ! तपाइका औ लीहरूले कोमल पालुवाहरूको आभा लियेका छन्, नङहरूले चारु चन्द्रकान्ति बोकेका छन्, इन्द्रियहरूले विनय सिकेका छन्, हृदयले शान्ति समातेको छ तथा तपाइले आफ्ना भक्तका हजारौं अप-

राधमा पनि क्षमा राखनु भयेको छ ।

सहस्रारपद्मद्रवच्चिद्रसो यस्तदाहारमात्रेण पूर्णं सदैव ॥

खदीयोदरं गाणपत्योदरेण प्रष्टुं समत्वं गतं लोकनाथ ! ॥ ३५ ॥

हेलोकनाथ ! हेवज्रमत्त्व ! तपाइको पेट सदैव सहस्रार पद्मबाट वगी रहने अमृतरसको आधारमात्रले पूर्ण छ, अतः कुश भये पनि उच्छृङ्खलतया गण पतिका पेटको समता गर्छ ।

गभीरं हृदं नामिरूपे हरीशो जगज्जल्यन्तोऽन्नना जाठरेण ॥

प्रतप्तां बालकठृप्तजापानां समस्तोद्यमयसु तन्त्रप्रसिद्धः ॥ ३६ ॥

हंसिदनाथ ! जठराग्निले तपेर नागेश्वर अनन्त त्रिवलीरूप सोपानमार्ग भयेका तपाइका गंगा नामिदहमा नुहाउन जान्छ । यो समस्त अर्थ तन्त्रयोग-शास्त्रमा प्रसिद्ध छ । ऊर्ध्वशक्तिनिपातेन अधःशक्तिनिक्षुब्धनात् । मध्यशक्ति-प्रबोधेन जायते परमं पदम् ॥ भग्ने योगप्रक्रियानुसार मूलबन्ध उड्डियानबन्ध तथा जालन्धरबन्धले जठराग्नि ज्वाज्वल्यमान भये पछि तेसको ताप खप्न नसकी मूलबिलबाट चलेर कुण्डलिनी मणिपूरमा निमग्न हुन्छ । राजगुरुवंशावलीमा पनि-मूलबन्धे जगन्मूलमुन्मूलितमनेन हि । जालन्धरे जगज्जालं खेचर्या खे चचार सः ॥ इत्यादि छ ।

तवोरु सुरूपे द्विपानां सुशुण्डी विजेः समर्थं स्वया तुल्यकान्त्या ॥

निजानां जनानां सुजहो घसहो कुठारोपमाने सकृदृशनेन ॥ ३७ ॥

हेकरुणामय ! तपाइको अतीव सुन्दर ऊरुयुगल आफ्ना अतुल कान्तिले भक्ताहात्तीका सुँडालाइ जित्न सक्तछ । एवं एकै चोटी दर्शन गर्नाले आफ्ना भक्तहरुका अघसंघको उच्छिक्तो पान तपाइका जङ्घा कठोर कुठार तुल्य छन् । त्रिलोक्यां सदा कुर्वतोपि प्रयाणं निजानुग्रहार्थं यथेच्छं महेच्छा ॥ महत्कोमलत्वं गतौ तापकीर्तौ स्वभक्तैर्दौ दर्शनेनैव पादौ ॥ ३८ ॥

हेत्रैलोक्यनाथ ! हेमहेच्छ ! निजजनहरुमा अनुग्रह गर्न तीनै लोकमा

निरन्तर यथेच्छाप्रयाण गरी रहनु भये ता पनि दर्शनले नै स्वभक्तको इष्टसिद्धि गर्ने तपाईका पाउ अतिकोमल छन् । किनकि तपाई गगनगामी कामगामी अन्तर्यामी सर्वव्यापक विश्वरूप हुनु हुन्छ ।

नमद्देवमौलिस्थचञ्चत्किरीटस्थितानन्तरत्नप्रभासङ्गमेव ॥

नखेन्दुप्रभाणां विचित्राविरासीदभित्या कथं तां वयं वर्णयामः? ॥३६॥

हेसिद्धेश्वर मत्स्येन्द्र ! तपाईका पाउको वन्दना गरी रहेका देवताहरूका माथमा रहेका चमचम चम्की रहेका मुकुटहरूमा जडका अनन्त रत्नहरूका प्रभासित मिलेर तपाईका चरणकपलका नखात्रहरूका कान्तिहावाट प्रकट भयेका विचित्र शोभाको वर्णन हामि कसरी गरौं ? ।

शिरोबाहुवक्षःकराद्येषु भूषावितेषा मणिस्वर्णजाः किन्न सन्ति ? ॥

तथापि त्वदीयेन सांसिद्धिकेन स्वरूपेण तेपामभित्याविरासीत् ॥४०॥

हेसौन्दर्यदेव ! यद्यपि पूर्वाक्त शिर बाहुली वक्षःस्थल हातहरूमा मणिस्वर्णका नानाभाति । दिव्य मूषणहरू किन छैनन् ? तैपनि तपाईका नैसर्गिक सौन्दर्यसागर स्वरूपले ती अलङ्कारहरू नै अलङ्कृत भएका छन् ।

अनावृष्टिरासीतपुरा द्वादशाब्दावधि श्रेष्ठ नेपालपीठे यदा तु ॥

तदा पीडिताः पातताभावहेतोः स्वकार्ये जनाः क्लिष्टचित्ता बभूवुः ॥४१॥

आजदेखि १२३१ वर्ष अघि एक चोट्टी लिच्छवि राजा नरेन्द्रदेवका पाला कलिसंवत् ३६००मा नास्तिक्यहरणार्थ शिवगोत्रजनाथले सिद्धाचल मृगस्थलीमा मेघमाला नागासनसमाधि त्राँवेका बेलामा बाह्र वर्षसम्म श्रेष्ठ नेपालपीठमा जब पानी परेन तब आफ्ना पीडित पीडित दुबलाउनाले नास्तिक जनहरूका निश्चिन्ता बल्ब भयो ।

तदा बान्धवाद्येन दत्तेन मन्त्रप्रभावातितेजस्विना कामरूपे ॥

महामन्त्रजापेन मत्स्येन्द्र ! गन्धा समाराधितस्त्वं स्वभक्ते दयालुः ॥४२॥

हेमत्स्येन्द्रनाथ ! तेस बेला परम माहेश्वर राजा नरेन्द्रदेवका आदेशानुसार

मन्त्रप्रभावले अतितेजस्वी बन्धुदत्ताचार्यले कामरूप कामाक्षापीठमा गयेर
स्वभक्तमा दया गर्ने तपाइको महामन्त्रका जपले सम्यक् आराधना गरे ।

स आचार्यद्वयस्ततः स्वप्नलब्धं वरं प्राप्य भावत्ककारुण्यदत्तम्॥
त्वया विभ्रता मानुषं रूपमच्छं सहायात्पुनः पीठनेपालमेव ॥४३॥

हे नाथ ! हे कामेश्वर ! हे करुणामय ! तस तपस्याले कारुणिक हुनु भयेका
तपाईले स्वप्नामा दिनु भयेको वर पायेर स्वच्छ मानिसको रूपधारी तपाइको
साथ लागेर ति बन्धुदत्ताचार्य पुनः नेपाल पीठमा आये ।

नरेन्द्राय भूपालवर्य सर्वं त्वदायातवृत्तान्तमाहाप्यखर्वम् ॥
नरेन्द्रस्तदाचार्यवाक्यं निशम्य क्षणात्तोषयुक्तोभवद्विस्मितश्च ॥ ४४ ॥

हे भक्तवत्सल मत्स्येन्द्रनाथ ! बन्धुदत्तले तपाइका शुभागमनको सबै वृत्तान्त
विस्तारपूर्वक भूपालवर्य नरेन्द्रदेवमा निवेदन गरे । नरेन्द्रदेव पनि त्यो बन्धु-
दत्तको वाक्य सुनेर छिन भरमा सन्तुष्ट तथा विस्मित भये !

तदाभ्यन्तरे मानुषं रूपमाशु त्वया त्यक्तमन्तहितस्त्वं क्षणेन॥

द्विरेफो हि भूत्वागमिष्यामि चेति त्वदाज्ञामवाप्याथ राज्ञे द्रुषीत्सः । ४५

हेलोकेश्वर ! त्यसैका अन्तरमा तपाईले तुरन्त मानिसको रूप त्यागेर
अन्तर्धान होइ दिनु भयो । बन्धु निस्के उनलाई आकाशवाणीले भन्नु भयो कि
म भमरा भयेर मात्र आउने छु । तपाइ कोही आज्ञा पायेर फेरी राजा नरेन्द्र-
देवलाई गयेर बन्धुले त्यो कुरा पनि सुनायेर भने ।

यदा भ्रामरं रूपमाप्तः स राज्ञो त्वया दृश्यते चेत्तदा धारणीयः ॥

निशम्येति तद्वाक्यमेवं प्रचक्रेनरेन्द्रोपि तस्मिन् क्षणे वृष्टिरासीत् ॥४६॥

राजन् ! राजिमा जब भमराको रूप धारेका मत्स्येन्द्र ॥४५॥को तपाइले दर्शन
पाउनु हुन्छ तब नरेन्द्रको होला । बन्धुदत्तको त्यो वाक्य सुनेर राजा नरेन्द्रदेवले
पनि ' तेसै गरे तेसै क्षणमा ठुलो वृष्टि पनि भयो ।

सुवृष्ट्या तया तत्प्रजास्तुष्टचित्ता गतक्लेशताः पीनकाया बभूवुः ॥

ततो बान्धवाद्येन दत्तने चेमां सुमूर्तिं प्रतिष्ठाप्य तन्त्रोक्तमन्त्रैः॥४७॥

हेमत्स्येन्द्रनाथ ! तपाइका ॥ कृपादृष्टिले त्यो सुवृष्टि भयो । तेसले राजा नरेन्द्रदेव र तिनका प्रजाका चित्त सन्तुष्ट भये सवै क्लेश गये अधि दुवलायेका अब मोटाये तदनन्तर बन्धुदत्ताचार्यलाइ पुरे हित गरी तन्त्रोक्तमन्त्रद्वारा राजा नरेन्द्रदेवले मत्स्येन्द्रनाथका यस सुन्दर मूर्तिको प्रतिष्ठा गरेर—

सपर्याविधि शिक्षयित्वा जनेभ्यः कृतं विघ्नशून्यं सदा पीठमेतत् ॥
नरेन्द्रावनीशः स आचार्यवर्यः सुलीनत्वमाप्तौ सुमूर्त्तावथास्याम् ॥४८॥

जनतालाई पूजाविधि सिकायेर सदाका लागी यस पीठलाई विघ्नरहित गरी दिये । अन्तमा राजा नरेन्द्रदेव तथा बन्धुदत्ताचार्य यसै मत्स्येन्द्रनाथका सुन्दर मूर्तिमा लीन भये=सायुज्य मुक्ति पाये ।

यदर्तुर्वसन्तः समायात् प्रियाणां परीरम्भजानन्दवार्त्तासु सन्तः ॥
प्रसक्ता विरक्ता अपि स्वीयधैर्यं विहायाबलाङ्गे बलादेव पेतुः ॥४९॥

हे देव ! हेमायिन् ! तपाइका दयादृष्टिले अमृतवृष्टि हुँदा जब वसन्त ऋतु आयो तब प्राणीमात्र आनन्दित भये । उद्दीपक सामग्रीले विरक्तहरुलाई पनि अनुरक्त पार्‍यो ।

रुचिं किंशुकानां न ते किं शुक्राद्या मुनीशा विमोहं विलोक्यैव जग्मुः ॥
तथा व्याकुलं वाकुलाः पुष्पगुच्छाहं गदच्छं मनश्चक्ररेषां विशेषात् ॥५०॥

पलाशपुष्पहरुको रुचि देखता साथ ति शुभदेवादि मुनीश्वरहरु पनि मोहित भये तथा विशेष गरेर वाकुलपुष्पका गुच्छाहरुले तिनका स्वच्छ मन लाइ पनि आकुल व्याकुल पारे ।

मधौ ते विधौताशया अभ्यवश्यं प्रवश्यं नरीणां करीनाच्छगानाम् ॥
शरीरम्परीरम्भणार्थं प्रवृत्तिर्निश्चयाद्भुतं तद्भुतं कोकिलानाम् ॥५१॥

प्रकृतिमधुर मधुसमय मधुकरभङ्गकृत वनराजीहरुमा कोकिलहरुको वन-
काकली सुनेर समाधिधौताशय ति मुनिहरुका मानस पनि सकषाय भये ।

अतस्ते रिरंसा परं सा न लौल्यात्समासीत्सुनासीरवाटीद्र मेण ॥
समत्वं गनस्येष्टसिद्धयै निजानां महापीठनेपालमध्ये महेश ! ॥५२॥

हे महेश ! हे त्रैलोक्यनाथ ! लोकानुग्रहार्थं तपाईको यो लोकयात्रा हो । तस्य मनोहर वसन्तमा तपाईको यो दिव्य रथयात्रा रमणेच्छाले होइन, अपितु निज-भक्तजनका निमित्त कल्पवृक्ष हुनुभयेका तपाईको यो रथयात्रा महापीठनेपालमध्ये भक्ताभीष्टसिद्धिलाई हो !

विहारातियोग्यं प्रकर्तुं स्वकीयं शरीरं नरीश्वरं दर्शनेन ॥
निजापासकेभ्यो महास्नानयात्रां समाजाप्य सम्यगै स मत्स्येन्द्रनाथः ५३
दर्शनमात्रले प्राणिहृक्का मनको हरण गर्ने दिव्य शरीरलाई पनि रथयात्रा योग्य गरी निमित्त आफ्ना उपासकहरूलाई अघि महास्नान यात्राका आदेशदियेर बाह्रौं स्वयं मत्स्येन्द्रनाथले महास्नान गर्नु भयो ।

ततश्चैत्रमासस्य कृष्णे दले या भवेत्पक्षतिष्ठतत्र पञ्चामृताद्यैः ॥
मृदङ्गादिवाद्यैर्महोत्साहपूर्वं प्रकुर्वन्ति सर्वे तव स्नानकृत्यम् ॥५४॥
हे सुभिक्षदेव ! हे मङ्गलमयमत्स्येन्द्रनाथ ! जबदेखि तपाईले नरेन्द्रदेव बन्धु-दत्तप्रभृति आफ्ना उपासकहरूलाई महास्नानको आदेश दिनु भयो । तबदेखि प्रतिवर्ष चैत्र मासका कृष्णपक्षका पक्षिनि (प्रतिपदा) तिथिमा पञ्चामृतादि नाना-पुण्यतीर्थोदकसहित समग्र सामग्रीले र मादल आदि वाद्यहरूले उत्साहपूर्वक भक्तजन तपाईको स्वै महास्नानकृत्य गर्छन् ।

तत्र स्नानयात्रा विधात्रा कृता चेन्नृगात्रावली स्यात्पवित्रामनश्च ॥
त्वदायाप्लवप्रोच्छलद्विन्दुपातैर्धरित्री पवित्रीकृताभ्यःप्रपूरैः ॥५५॥

हे गोरक्षगुरु ! हे नित्यनाथ ! यदि विधिपूर्वक तपाईको महास्नानयात्रा गरियो भने मानिसहरूका शरीर तथा मन पवित्र हुन्छन् हे पतनपावन ! तपाईका महा-स्नानमा उछिट्टियेका चन्द्रोज्ज्वल जलकणहरूले धरित्री पनि पवित्र होइ जाँछिन् । ततो जातकर्मादिधर्मास्त्वदीयान् विवाहावधीन्ध्रीर ! कुर्वन्ति भक्ताः ॥

विचित्रोपचारैर्महाभोज्यभारैर्लसन्नृत्यकारैर्युताः स्वस्वदारैः ॥५६॥

हेवीर! हेस्थानो ! यद्यपि तपाईको लौकिक सम्बन्ध रहसित कुनै प्रयोजन छैन
तापनि पिचित्र उपचारहरूले नानाभातिका भोजहरूले अन्य समग्र मासग्रीले
नृत्य गीतादि कलाकुशल नटहरूले सहित भेकन सपरिवार भक्तजन आत्मक-
ल्याणार्थ तपाईका जातकर्मादि दिवाहार्यन्त सदै धर्मसंस्कार गर्छन् ।

ततोज्ञानमुड्ध्वान्तविध्वंसकर्ता त्वसर्कस्तदर्थो हि नास्ते वितर्कः ॥

रवेस्तूदयास्तौ समौ तौ सदा ते न किं नव्यदेहो भवेत् क्रीडनाय? ॥५७॥

हेपद्मपाणे ! हेज्ञानमानो! हे महायानपर्वतक ! किनकि तपाइ ज्ञानचोर
अन्धकारको विध्वंस पानु हुन्छ । तसर्थ सूर्य हुनु हुन्छ । तेस विषयमा वितर्क
छैन । सूर्यको उदय अस्त छ । तपाईको पनि क्रीडार्थ नजादेह किन नहो? ?

प्रशुभा तवार्था समास्ते सुभार्था जगत्सृष्टिकार्याय सङ्गा त्वसङ्गा ॥

असूतात्मविज्ञानसम्पन्नचित्तं चिदानन्दवित्तं सुतं मीननाथम् ॥५८॥

हेमत्स्येन्द्र ! हेराजेन्द्र ! हेमूमन ! तपाईको लोहित शुक्ल कृष्ण प्रकृतिरूपिणी
आर्या भार्या (आर्यतारा) ले वस्तुनः असङ्गा छन् ता पनि सान्निध्यमात्रले
जगत्सृष्टि कार्यार्थ— आत्मविज्ञानसम्पन्न चित्त भयेका सच्चिदानन्दवित्तभयेका
चीवरूपी पुत्र मीननाथ पायेकी छन् ।

अतो माधवे पक्षतो शुक्लपक्षे नरेन्द्रावनोराज्ञया लोकनाथ ! ॥

रथारोहणं मोहनं लोकदृष्टेः सुवृष्टेः परं दोहनं त्वं करोषि ॥५९॥

हेलोकनाथ! हेवृष्टिकर्ता! तपाई वैशाख शुक्लपक्ष प्रतिपदाका दिन प्रजालाइ
दियेका राजा नरेन्द्रदेवका आदेश अनुसार लोकदृष्टिमा मोहनी लाउने तथा
सुवृष्टि दुहुने रथारोहणयात्रा गर्नु हुन्छ ।

चतुश्चक्रयुक्तो रथस्तावकीनोप्यहीनो रथाग्रे स्ति कर्कोटिकाख्यः ॥

तवेच्छावशात्कुण्ठितः सत्पथेपि प्रयाति प्रकामं कदाचिज्जवेन ॥६०॥

हेलीलानट ! हेमत्स्येन्द्रनाथ ! तपाईको रथ चतुर्द्वाररूपी चारै चक्रले युक्त

छ । जस्का अगाडी नागराज कर्कोटक लागेका छन् । तपाइकै इच्छानुसार कदाचित् स्वच्छ वाटामा पनि अडिन्छ र कदाचित् अठ्याङ्गा ठाउँ मा पनि स्वच्छन्दतया वेगले चलछ ।

त्वमादित्यरूपोऽस्य तस्त्वेकचक्रं रथस्यास्ति ते धममुद्भयान् पुमर्थान् ॥
प्रदातुं तदेव प्रभिन्नं चतुर्धा वपुर्धानुरेकं यथा विश्वरूपम् ॥ ६१ ॥

हे लोकवन्धो ! तपाई आदित्यरूप हुनुहुन्छ तेसैले तपाइका रथमा वातुतः यौटै चक्र छ । तस्ते तपाइको यौटै विराट रूप विप्र क्षत्रिय वैश्य शूद्र जरायुज अण्डज स्वेदज उद्भिज्ज आदि वर्णाश्रम वर्ग प्रभृति विभागहरुमा विभक्त भयेर विश्वलाई व्यापी रहेछ । यसैगरी तपाइका रथको एकै चक्र भक्तजनलाई धर्म अथ काम मोक्षरूपी चारै पुरुषार्थ दिन चतुर्धा विभक्त भयेको छ ।

त्वयामन्त्रिताः सर्वविख्यातदेवाः परित्यज्य वायुं स्वयात्राथमीश ! ॥
यतः कुम्भकाद्यैर्जितोयं समीरस्ततस्त्वं सुधीरवधर्मं दधासि ॥ ६२ ॥

हेईश ! हेयोगिध्येय ! तपाईले आफ्ना यात्रामा सबै विख्यात देवताहरुलाई आमन्त्रित गर्नु भयो । तर वायु आयेन । तेसैले रेचक पूरक कुम्भक सहजादि प्राणायामद्वारा यो वायु जितियेको छ । जस्ले गर्दा तपाई सुधीरत्व धर्मधारण गर्नु हुन्छ ।

रथोयं कथोपेतवक्त्रारविन्दान् समाकारयत्यादितेयानिवारम् ॥
सुलक्ष्मीभिरातमोयमौलिस्थिताभिः पताकाभिराकारसौन्दर्यशालीं ॥ ६३ ॥

हेकमलकर ! हेकरुणामय ! हेभस्स्येन्द्र ! तपाईको यो प्रकृतिमनोहर रथ आफ्ना गगनचुम्बी शिखरमाथि मन्द मन्द दक्षिणानिलले आन्दोलित सुन्दर ध्वजा पताकाहरुका हात ढल्लायेर तपाईकै लोकपावनी कथा कहन सुन्न लागेका विमानमा चढेर अन्तरिक्षमा बसेका आदित्य देवताहरुलाई डाकी रहेछ क्यारे !

रथाकर्षणं पातकानां विनाशं परद्वेषिणां धर्षणं बोधवीति ॥

यतो वर्षणं लोकरक्षाकरं स्याच्छरीरातिरिक्तात्मनो मर्षणञ्च ॥६४॥

हेमणि पद्मपाणे ! हेमत्स्येन्द्रनाथ ! हेद्वादशात्मन् ! तपाइको रथ तान्नाले कायिक वाचिक मानसिक समस्त पातकहरुको नाश हुन्छ । विनाकारण परद्वेषीहरुको धर्षण हुन्छ । चराचर समस्त लोकको रक्षागर्ने वर्षा हुन्छ तथा स्थूल सूक्ष्म कारण शरीर भन्दा भिन्न आत्माको विमर्श हुन्छ । रथाकर्षणले सकल मनोरथ पूर्ण हुन्छन् ।

लसत्पौरनारीद्विगिन्दीवराणां प्रविष्टाः प्रदीपावलीबिस्फुलिङ्गाः ॥

समापुर्ण्युताः स्वच्छगुञ्जोपमानं रमानन्ददे त्वद्रथाकृष्टिकाले ॥६५॥

हे सर्वलोकवन्धु ! हे कामाक्षापीठवासिन् ! हे शिवनन्दन ! तपाइका रमानन्ददायक रथाकर्षणकालमा पौरनारीहरुका दृष्टिरूपी नीलकमलहरुका वृष्टिसित मिलेर दीपावलीका अग्निकणहरुले स्वच्छ रातिगोडिको उपमा प्राप्त गरे ।

मृदङ्गादिघोषैर्लुसल्लास्यपोषैर्भजत्पुञ्जतोषैः समाहूतयोषैः ॥

अभिल्यामवाप्ता रथाकृष्टियात्रा विशिष्टानि कष्टानि धन्या निहन्यात् ६६

हे लीलानट ! हे पार्वतीपुत्र ! मृदङ्गादि वाद्यहरुका कर्णमधुर नादहरुले दूरदेशस्थ जनताको आकर्षण गर्ने नानाप्रकारका नाचहरुले मनोहर तथा समस्त दर्शकवृन्दहरुको सन्तोषदायक सर्वतोभावेन सुशोभित तपाइको यो धन्य रथयात्रा हाम्रा विशिष्ट कष्टहल्लाई नष्ट गरोस् ।

परे बौद्धमार्गैः परे श्रौतमार्गैः परे शैवशाक्तार्कवैनायकाद्यः ॥

भवन्तं यजन्तेयनैः किन्तु तेषां प्रसादं करोष्येव मत्स्येन्द्रनाथ ! ॥६७॥

हे मत्स्येन्द्रनाथ ! हेनिगमागमगम्य ! हेसर्वगते ! कुनै बौद्धमार्गले कोही वैदिकमार्गले कोही शैवमार्गले कोही सूर्यमार्गले एवं रुचिवैचित्र्यले विविध पन्थ द्वारा प्राणिमात्र तपाइको पूजासङ्गति ईश्वरप्रणिधानादि गर्छन र सबैमाथि

तपाइ प्रसन्न हुनुहुन्छ ।

सभायां सभाः कुर्वते स्थां प्रतिष्ठां विवादैः परं नैव ते ध्याननिष्ठाम् ॥
न तेषां हि मुक्तिः परैः सापि युक्तिः पराभूयते तर्कजालैः सदुक्तिः॥६८॥

हे ध्यानगम्य ! हे विश्वरूप ! जो जन तपाइको ध्याननिष्ठा लाइ
छोडेर केवल शुष्क प्रतिभाका वितण्डावादहरुले सभामा आफ्नु प्रतिष्ठा
जमाउन खोजछन् तिनिहरुको मुक्ति दूरै रहोस युक्तिलाई पनि अर्काले
खण्डित गरी दिन्छ र मिथ्यातर्कहरुले सदुक्तिलाइ पनि तिरोहित गरी दिन्छन ।
कुतर्कदेखि तत्त्व परछ ।

कणादादिषड्दर्शनानां मतानां रुचीनां विचित्रत्वहेतोः कृतानाम् ॥
परं तत्त्वमेकं मतिर्मे तु माभूदतस्तद्विरोधे हि मत्स्येन्द्रनाथ ! ॥७६॥

हेमत्स्येन्द्रनाथ ! रुचिभेदछे कणाद गौतम कपिल पतञ्जलि व्यास जैमिनि
मुनिकृत क्रमशः वैशेषिक न्याय सांख्ययोग पूर्व उच्चर मीमांसा इनि ह दर्शन-
हरुको अभिमत परम तत्त्व यौटैछ । अतःइनका विरोधमा मेरो मति नहोस ।

कणादीयशास्त्रे तथा तर्कशास्त्रे गुणैर्बुद्धिमुख्यैर्युतं देहभिन्नम् ॥
अहमप्रत्ययालम्बनं लाघितं तच्छरीरात्मवादं निराकर्तुमेव ॥७७॥

हेसमदर्शन ! हेनित्यनाथ ! वैशेषिक र न्याय शास्त्रमा जोआत्मा लाइ बुद्धि
प्रभृति गुणहरुले युक्तः देहभन्दा भिन्न एवं अहं प्रत्ययालम्बन सिद्ध गरिये-
को छ । त्यो केवल देहात्मवादको निराकरण गर्नमात्र हो ।

गुणाधारताया न तात्पर्यमस्य श्रुतिश्चैकमेवाद्वितीयं जगौ यत् ॥
प्रयत्नेन देहात्मवादोभिभूतः परं तद्धि वेदान्तिनामिष्टमेव ॥७८॥

हेभूमन् ! हे शिवस्वरूप ! एतावता आत्मा लाइ गुणाधार सिद्ध गर्नु न्याय
वैशेषिक दर्शनो तात्पर्य होइन । किनकि श्रुतिले एकमेवाद्वितीयं भनेको
छ । ठूला प्रयत्नले देहात्मवादको परीभवमात्र गरेको छ । यो पनि औप-
निषद् सिद्धान्तभन्दा विरुद्ध छैन ।

तथा जैमिनीये स्वकर्मोद्भवैस्तैरदृष्टैः सहायैर्जगज्जीवकायम् ॥

न कर्तेश्वरोस्तीति यन्स्वाधितन्तज्जनानां स्वकर्मप्रवृत्त्यर्थमेव ॥७२॥

हे सिध्देश्वर ! हे महायानमूल । तथा पूर्वमीमांसामा आफुले गरेका यज्ञादि कर्महरूबाट उत्पन्न सहायभूत अदृष्टहरूबाट उद्भूत समस्त जगत्मा जीवहरूका नाना शरीर छन् यस्मा कर्ता ईश्वर छैन भनेर जो कर्मवाद सिद्ध गरिएको छ यो केवल अल्छीहरूलाई आफ्ना कर्तव्यमा प्रवृत्त गर्नानिमित्त हो ईश्वरको निराकरण गर्न होइन ।

न तात्पर्यमस्यापि वैधे निषेधे यतः खादिभूतोद्भवं ब्रह्मबल्ली ॥

ब्रवीत्यात्मनः कर्म कार्यं स्वकीयं सदित्यत्र तात्पर्यमिष्टं विशिष्टम् ७३

हे श्रुतिसार ! हे उमासुत ! वेदविहित विधिको निषेध गर्नामा मीमांसा को तात्पर्य छैन । किनकि ब्रह्मबल्लीले आत्माबाट आकाशादि भूतहरूको उत्पत्ति बताउँछ । अतः आफ्नु सत्कर्म सदा गर्नु पर्छ भन्ने यसको विशिष्ट तात्पर्य अभीष्ट छ । पुरुषले पुरुषार्थ गर्नु पर्छ । अकर्मण्यता महापाप हो ।

विना कर्मभिश्चित्तशुद्धिः कथं स्याद्विना तां श्रुतादौ नरो नाधिकारी ।

अतश्चित्तशुद्ध्ये सदा कर्म कार्यं नरैर्मोहितैरेष वेदान्तवादः ॥७४॥

हेश्रुतिर्वास ! योगैकगम्य ! सत्कर्मविना चित्तशुद्धि हुदैन चित्तशुद्धि विना मानिस वेदादिशास्त्रहरूको अधिकारी हुदैन अधिकारविना अध्ययन हुदैन अध्ययन विना ज्ञान हुदैन ज्ञान विना मोक्ष हुदैन अतः चित्तशुद्धिका निम्ति सदा सत्कर्म गर्ने पर्छ । यो वेदको निष्कर्ष हो ।

प्रकृत्यद्वयात्यन्तजाड्यस्वभावा जगत्कारणं पुरुषः सङ्गहीनः ॥

नवेशोस्ति तस्या विवेकाविवेकौ मतौ मुक्तिबन्धौ तथा सांख्यशास्त्रे ॥७५॥

हेपरमपुरुष ! सांख्यशास्त्रमा प्रकृतिलाई एक सती जड तथा जगत्को कारण मानिएको छ र पुरुषलाई सङ्गहीन मानिएको छ । ईश्वर छैन भन्ने सिद्धान्त पनि छैन किन कि सङ्ग हीन पुरुषविशेष नै ईश्वर हो प्रकृतिको अविवेक बन्धन हो प्रकृतिको विवेक नै मोक्ष मानिएको छ ।

न तस्यापि तात्पर्यमस्तिप्रधानोद्भवं विश्वमित्यत्र नेशोस्ति चात्र ॥

यतः सृष्टिरुक्ता श्रुतावीक्षणाया प्रधानं जडंनेक्षितं, शक्तमेव ॥७६॥

हेमायापते ! सांख्यशास्त्रको तात्पर्यं यो होइन कि प्रधान प्रकृति नै विश्वका उत्पत्तिकारण(हेतु)हो ईश्वर होइन । किनकि श्रुतिले भनेको छ—तदैक्षत बहुस्यां प्रजायेय इत्यादि । प्रधान जड छ जड मा ईक्षणादि क्रिया हुनै सक्नेन ।

परं पुरुषे सङ्गहीनत्वधर्मेस्ति तात्पर्यमस्यैव वेदेपि दृष्टम् ॥

असङ्गो ह्ययं पुरुषश्चेति वाक्ये ह्यसङ्गत्वमद्वैतवादे परेष्टम् ॥ ७७ ॥

हे असङ्गपुरुष ! परन्तु सांख्यशास्त्रको तात्पर्यं पुरुषको असङ्गत्व प्रतिपादन गर्नामा छ । यसै कुरालाई श्रुतिले भनेको छ असङ्गो ह्ययं पुरुषः स बाह्याभ्यान्तरो ह्यज्ञः । अप्राणो ह्यमनाः शुभ्रो ह्यक्षरात्परतः परः ॥ यस प्रकार पुरुषको असङ्गता अद्वैतवादमा अभिष्ट नै छ ।

न पातञ्जलीयं मतं सांख्यभिन्नं परं क्लेशकर्माद्यसंसृष्ट ईशः ॥

परो जीवतः कश्चिदस्तीति भेदः स वै तत्त्वमस्यादिवाक्येऽचिरुद्धः ७८

हेईश्वर ! हेयोगगम्य ! महर्षि पतञ्जनीप्रणीत ये.गदर्शनको सिद्धान्त सांख्यदर्शनका सिद्धान्तदेखि भिन्न छैन । केवल क्लेशकर्मविपाकआशयआदिदेखि अपरामृष्ट पुरुषविशेष ईश्वर जीवदेखि विशिष्ट छ भन्ने योगसिद्धान्त, तत्त्वमिस, आदि वाक्यदेखि विरुद्ध छैन जीव र ईश्वर श्रुतिप्रतिपाद्य हुन् ।

यमाद्यष्टयोगाङ्गभेदास्तदुक्ता मनःस्थैर्यसिद्ध्यै विशेषादभीष्टाः ॥

अतोऽद्वैतवादेन नास्त्येव कश्चिद्विरोधः प्रसिद्धः कणादादिशास्त्रैः ७९

हेसमन्वेयवेद्य ! पातञ्जलदर्शनका समनियमआसनप्राणायामप्रत्याहारधारणा ध्यानसमाधि इ आठ वटा योगका अङ्ग चित्तवृत्तिका निरोधका लागी विशेष गरेर अभिष्ट छन् एतावता सिद्ध भयो कि कणादादि समस्त दर्शनशास्त्रहरूको आपसमा कुनै मतभेद छैन र समग्र प्रस्थानहरूको गम्य लक्ष्य एकै छ । हेभट्स्येन्द्रनाथ ! तपाईका स्वरूपको उपलब्धि नै मुख्यध्येय हो यसमा सन्देह छैन ।

चतुष्पष्टिकोटिप्रमाणागमो यो गिरीन्द्रात्मजाशर्वसंवादरूपः ॥

स शक्तेः शिवाभेदतात्पर्यकत्वाद् विरुद्धो न जीवेश्वराभेदवादः ॥ ८० ॥

हेनिगमागम्य ! जगन्माता पार्वती तथा जगत्पिता महेश्वरको संवादस्वरूप
चौसठि ६४ कोटि आगमशास्त्र जो शिवशक्तिको अभेद प्रतिपादन गर्दछ ।
त्यो जीवेश्वराभेदवादभन्दा विरुद्ध छैन । शिवस्याभ्यन्तरे शक्तिः शक्तेरभ्यन्तरः
शिवः । अन्तरं नैव जानीयान्चन्द्रचन्द्रिकयोरिव ॥ भनेर यसै सिद्धान्तको
सिद्धि भगवान् शिवगोरक्षनाथले सिद्धसिद्धान्तपद्धतिमा गर्नु भयेको छ ।

चतुष्पत्रपद्मस्थिता नादरूपा प्रसुप्ताहिजायासमा चातितन्वी ॥

परा कुण्डली जीवशब्दाभिधेया श्रुतिश्चापि बालाग्रशब्दादिकाह ॥ ८१ ॥

हे सूक्ष्माक्षर ! मूलाधारका चतुर्दल कमलका कर्णिकामा विराजमान सुख-
सुप्त सर्पिणीसमान सार्धत्रिवलयाकृति अतिसूक्ष्म नादरूपा परा कुण्डली नै
जीव रुहाउँ छ । यस्तै कुराको पुष्टि श्रुतिले पनि गरेको छ । बालाग्रशतभागस्य
शतधाकल्पितस्य च जीवोभागः स विज्ञेयः स चानन्त्याय कल्पते ॥

सुपुष्पायनेनैव सा ब्रह्मरन्ध्रस्थितेन त्वया योगिमत्स्येन्द्रनाथ ! ॥

समं गौरवं शैवरूपं गतेनाभिदां प्रापिता साधकेन्द्रैर्विमुक्तयै ॥ ८२ ॥

हेयोगिगम्य ! हेमत्स्येन्द्रनाथ ! साधकेन्द्रहरुले मोक्षार्थ त्यस जीवरूपिणी
कुण्डलिनी शक्तिलाई सुपुष्पाका बाटावाट लगेर ब्रह्मरन्ध्रका सहस्रार कमलका
कर्णिकामा विराजमान सदाशिवस्वरूप तपाइका साथमा सामरस्य गरेका छन् ।
जीवशिवको अभेद गरेका छन् ।

पुराणानि पाराशरोक्तानि सर्वाण्यपि स्युः प्रमाणानि नो संशयोत्र ॥

परं जीवसर्वेश्वराभेदमेकं वदन्त्येकवेदात्तमाङ्गैकगम्यम् ॥ ८३ ॥

हेपुराणपुरुष ! महर्षि वेदव्यासले लेखेका अठ्ठार पुराण पनि प्रमाण छन्
यसमा कुनै सन्देह छैन । किनकि समस्त पुराण तावमसि-अहंब्रह्मस्मि-
अयमोत्माब्रह्म-प्रज्ञानमानन्दं ब्रह्म इत्यादि श्रुति शिखरवाक्यहरुवाट गम्य

एकमात्र जीवेश्वराभेदवादको प्रतिपादन गर्छन् ।

तथा बौद्धषड्दर्शनीयाहि स्थाप श्रुतेरन्तवाचां विचारे पराणाम् ॥

मतं स्वस्वमालम्ब्य कुर्यात्कथञ्चित्सहायत्वमेनं प्रकारं प्रवक्षिम् ॥८४॥

हेमणिपद्मधर ! हेअमिताभ ! एवं प्रकारबौद्ध षट्दर्शनहरू पनि आफ्ना मतको अबलम्बन गरेर उपनिषद्हरूका विभिन्न वाक्यहरूको विचार गर्ने मानिसलाई कुनै प्रकार अवश्य सहयोग गर्छन् । चरमसिद्धान्त सबैको एक छ म त यो पो भन्छु ।

क्षणस्थायिदेहात्मवादस्य तावच्छरीरे दशाशक्तिराहित्यमात्रे ॥

परो निर्भरः सोपि वेदान्तवादे शरीरातिरिक्तात्मबोधोपयुक्तः । ८५॥

हेभूमात्मन् ! क्षणस्थायी देहात्मवादको शरीर क्षणपरिणामी हो र दृक्शक्तिरहित छ भन्ने मुख्य सिद्धान्त उपनिषद्का शरीरातिरिक्त आत्माका बोधमा उपयुक्त हुनाले युक्त छ ।

शरीरं स्थितं तस्य चात्मत्वमुक्तं यदस्यान्नकोशः परब्रह्म चेति ॥

श्रुतावब्रवीत्सूनवे य प्रचेतास्तदेवास्ति मूलं तु मत्स्येन्द्रनाथ ! ॥८६॥

हेमत्स्येन्द्रनाथ ! हेसर्वव्यापिन् ! शरीर प्रत्यक्ष विद्यमान छ अत एव शरीरात्मवादमा शरीरलाई आत्मा मानेका छन् । यसको मूल श्रुतिमा वरुणले पुत्र भृगुप्रति—योअन्नमयकोश परब्रह्महो भनेका छन् । वस्तुतः सर्वं खल्विदं ब्रह्म देखने दृष्टिमा आत्मकतातिरिक्त कुनै वस्तु छैन ।

शरीरातिरिक्तस्तदुन्मानशाली स आत्मेति जैनोब्रवीद्यस्तु तस्य ॥

शरीरातिरिक्तत्वमात्रे तदीयान्मितौ नैव तात्पर्यमस्यापि देव ॥८७॥

हेदेव ! हेत्रैलोक्यनाथ ! जैनमतमा आत्मालाई शरीरभन्दा अतिरिक्त र शरीरपरिमाणपरिमित मानेको छ यसको तात्पर्य आत्मालाई शरीरदेखि पृथक् प्रतिपादन गर्नामा छ शरीरतुल्य भनाइमा छैन ।

स्वभावाज्जगत्सृष्टिवैचित्र्यमुक्तं नवैचित्र्यहेतूनि कर्माणि सन्ति ॥

न चेष्ट्या विधेयोत्तमं वीक्ष्य पुंभिः कदाप्यत्र तात्पर्यमस्येक्षितं नः ॥८८॥

हेचित्रचरित्र ! लीलाशैलूष ! हामी त यसको तात्पर्य यस्तोपनि ठान्दछौं
जगत्सृष्टिको विचित्रता स्वाभाविकहो । विचित्रताका हेतु कर्महोइनन् र आफु-
भन्दा ठुलालाइ देखेर मानिसले इष्ट्या कदापि गर्नु हुन्न भन्ने होला ।

इदं दृश्यते श्रूयते चापि किञ्चित्समस्तं हि तच्छून्यमित्याह कश्चित् ।
अलीकं जगत्तत्र नास्था विधेया कदाप्यत्र तात्पर्यमस्यापि बोध्यम् ॥८९॥

हेनाथ ! हेमणिपद्मधर ! कोहिभन्छ- 'यो दृश्य र श्रव्य जे जति छ त्यो सबै
शून्य हो यसको तात्पर्य हो जगत् अलीक मिथ्या हो, यसमा कैले पनि आस्था
गर्नु हुदैन ॥

क्षणक्षीणविज्ञानमात्मा तु विश्वं तदाकारताहेतुतुलीकमेव ॥

अलीकं जगत्तत्र नास्था विधेयात्र तात्पर्यमस्यापि मत्स्येन्द्रनाथ ॥९०॥

हे मत्स्येन्द्रनाथ ! क्षणक्षीणवादको मत यो छ कि-यो विश्व क्षणपरिणामी
छ, तदाकार हुनाले विज्ञानात्मा पनि क्षणक्षयी छ तसर्थ दुवै अलीक छन् ।
यसको पनि तात्पर्य यो हो कि जगत् मिथ्या हो यस्मा आसक्ति गर्नु उचित
छैन ।

महायोगिष्येदमेव प्रयाचे दया चेन्मयि त्वा जयित्वार्पणेन ॥

समाघ्रातभावत्कपत्पद्मवासं नृपश्रीनिवासं सुभासं विधेहि ॥९१॥

हेमहायोगिवर्य हेवज्रगुरुदेशिक मत्स्येन्द्रनाथ ! तपाइमा मेरो यत्ति
याचना छ, यदि ममा तपाइको अनुकम्पा छ भने तपाइका चरणकमलका
मकरन्दमा लोभियेका भमरारूपी राजा श्रीनिवासमल्ललाई विजयी गरेर भुवनमा
प्रसिद्ध गरी दिनु होस् ।

त्वदाराधने साधने सर्वसिद्धेः प्रदत्तैकचित्त्वदेकार्थवित्तः ॥

नृपश्रीनिवासस्ततोनेन साम्यं न गन्ता न वाप्नोति को नाप्यगच्छत् ९२

हेसिद्धाराध्य ! हेक्षात्रगुरो ! राजा श्रीनिवासमल्ल समस्त सिद्धिहरूका

साधन तपाइका आराधनमा अनन्यभावन दत्तचित्त छन् र एकमात्र तपाइकै
सेवामा समस्त चित्त लगायेका छन् । तसर्थ राज्य श्रीनिवास श्रीनिवासमल्लतुल्य
राजा न त छ न भूतो न भविष्यति ॥

अनन्येन भावेन कायैतसां त्वं समुच्छेदकर्ता सुदृष्टः क्षणार्धम् ॥

त्वदाराधने चातुरीं वेत्ति सम्यङ् नृपः श्रीनिवासः क्षमाशान्तिवासः ६३

हेलोकपालक ! हेलोकनाथ ! अनन्यभावले आधाक्षणमात्र पनि तपाइको
दर्शन गर्नाले कायादिकृत समस्त पापहरूको उच्छिन्नो हुन्छ । तसर्थ तपाइका
आराधनामा चतुरता भयेका राजा श्रीनिवासमल्ल क्षमा र शान्तिका निवास
छन् । राज्यमा शान्ति छ ।

रिपूणां विनाशः सदावृद्धिवासो नृपश्रीनिवासस्य राष्ट्रे समृद्धिः ॥

सुवृष्टिर्महापीठनेपालमध्ये विधेया त्वया योगिमत्स्येन्द्रनाथ ! ॥६४॥

हेयोगिमत्स्येन्द्रनाथ ! तपाइले नृप श्रीनिवाससल्लका शत्रुहरूको विनाश,
राष्ट्रमा समृद्धि जनधन लक्ष्मीकोसदा वृद्धि महापीठ नेपालमध्ये सदा सुवृष्टि
गर्नु होला ।

दयाशीलसन्तोषविज्ञानधारी त्वदाराधने पूरुषः सोधिकारी ॥

तव ध्यानसिध्यै सदैकान्तचारी मनस्तः सुदूरे कृता येन नारी ॥६५॥

हेनाथ ! हे सर्वांगमत्स्येन्द्रनाथ ! जो मानिस तपाइका ध्यानको सिद्धि
पाउन सदा एकान्तचारी छ, जसले मनदेखि नारीलाई सुदूरपरेको छ, जो दया
शील सन्तोष विज्ञानधारी छ सो पुरुष तपाइका आराधनमा पूजामा
अधिकारी छ ।

तव ध्यानभेदं न वा मन्त्रभेदं न वा न्यासभेदं न चार्चाप्रभेदम् ।

न वा मार्गभेदं विजानाति कश्चित्ततः श्रीनिवासापराध्वान्क्षमस्व ॥६६॥

हेभक्तवत्सल करुणामयमत्स्येन्द्रनाथ ! तपाइका ध्यान कति प्रकारका छन्
मन्त्र कति प्रकारका छन् ? न्यास कति प्रकारका छन् ? पूजा कति प्रकारका

छन् सिद्धिमार्गं कति प्रकारको छन् ? केही जान्दैनन तस्मात् अजान भक्त श्रीनि-
वासमल्लका सबै अपराध क्षमा गर्नु होस् ।

नृपश्रीनिवासस्य पुत्रः प्रसिद्धो नरेन्द्राह्वयस्तीक्ष्णबुद्धिर्विशेषात् ॥

शिशुत्वेपि लौह्यं विहायैव यत्त्वां भजत्येव तत्पालनायस्त्वयैव ॥६७॥

हेशिवकुमार ! हेगौरीनन्दन ! हेमत्स्येन्द्रनाथ ! राजा श्रीनिवासमल्लदेवका
नरेन्द्रमल्लदेव नामका तीव्रबुद्धि प्रसिद्ध पुत्र-पछि राजा (वीरयोगनरेन्द्रमल्ल-
देव.) बाल्यावस्थैमा चञ्चले चाला छोडेर अनन्यभावले तपाईकै भजन गरी रहे-
छन् तस्मात् तिनको पालन पनि तपाईले नै गर्नु पर्छ ।

अयं नामरूपात्मको यः प्रपञ्चः स ते रूपमेव त्वदिच्छाविलासः ॥

अतस्त्वत्पदार्चाप्रभावेण सर्वे सुरास्तोषमायान्ति मत्स्येन्द्रनाथ ! ॥६८॥

हेमत्स्येन्द्रनाथ ! हेविश्वरूप ! यो नामरूपात्मक समग्र प्रपञ्च तपाईकै
रूप हो र तपाईकै इच्छाशक्तिको विलास हो (तदैक्षत बहु स्यां प्रजायेय) अतः
तपाइका पादपद्मका पूजाका प्रभावले सबै देवताहरू सन्तोष पाउँछन् ।

समानं समानं जडैः पण्डितानां समाजं समाजन्तघो यस्य चित्ते ॥

(रतीनां रतीनाङ्गजे तस्य कश्चिद्विशालं विशालिङ्गनाहङ्करोषि) ॥६९॥

हेसमदर्शिन ! हेसर्वगर्वापहोरिन् ! जसको चित्तमा समस्त जीवजन्तु समान छन ।
तेस समदर्शीका निमित्त व्यर्थघमण्डिपण्डितहरूको समाज पनि जडसमान छ ।

(पाण्डुलिपिमा अशुद्ध पाइयेकाले उत्तरार्धको भाव अस्पष्ट छ)

नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते मुनीशाय भूयो नमस्ते ! ॥

नृपश्रीनिवासे सपुत्रे सभार्ये महायोगमत्स्येन्द्रनाथ ! प्रसीद ॥१००॥

हेमहायोगिमत्स्येन्द्रनाथ ! हेमुनीश्वर ! तपाइलाइ बारबार नमस्कार
छ । सपुत्र सकलत्र प्रजासहित राजा श्रीनिवासमल्लमाथि प्रसन्न हुनु होस् ।

मत्स्येन्द्रपद्यशतकं कतकं मनोम्भो-

मालिन्यवारणाविधौ पुरुषार्थहेतुः ॥

भाचार्यसिद्धसुतपण्डितनीलकण्ठ-

कण्ठादगतं सुकृतिनोहरहः पठन्तु ॥१०१॥

आचार्य सिद्धेश्वरका पुत्र पण्डित नीलकण्ठका कण्ठवाट उम्रेको जडमन-
रूपी जलको मलिनतालाइ वार्न कतक (पानीको मैला दूर गर्न जरुप्रसादनी
वूटी निर्मली) वा फटगेरु स्वरूप र धर्म अर्थ काम मोक्ष रूप पुरुषार्थको हेतु यस
मत्स्येन्द्रपद्यशतक=शयश्लोकमा लेखियेको मत्स्येन्द्रनाथको कथाको पुण्यात्मा-
हरूले दिन दिनै पाठ गरून् ।

श्रीविक्रमादित्यशके कृतान्यत्यष्टिप्रमाणे मुनिनन्दशैलैः ॥

नेपालशाके प्रमिते चकार श्रीनीलकण्ठः शतकं बुधेन्द्रः ॥१०२॥

इति श्रीमदाचार्यसिद्धेश्वरात्मजदाक्षिणात्यवाराणसीवासिश्रीनीलकण्ठाचार्यविरचित
श्रीमन्मत्स्येन्द्रनाथशतकं सम्पूर्णम् ॥

वि.सं. १७३१ ने. सं ७६७ मा बुधेन्द्र श्रीनीलकण्ठले मत्स्येन्द्रपद्यशतक बनाये

(पाण्डुलिपिप्राप्तमिति २००४ कार्तिक सुदि १२)

मूगस्थल्यां सिद्धाचलशिरसि गोरक्षवसतिः

स्थितो दक्षे पक्षे पशुपतिहृदीचीदिशि गता ।

परा गुह्या काली पुरत उदितो विववपुषा

स मत्स्येन्द्रः पृष्ठे निवसति किरातेश्वरशिखः ॥१॥

प्रसिद्धे सिद्धाद्रौ सुरभिवनसिद्धाश्रमपदे

पुरातत्त्वान्वेषी विविधविमुलग्रन्थकृदयम् ।

जनानां बोधार्थं मधुमधुरमत्स्येन्द्रशतकं

गुरोराशीर्वादादनुवदति योगी नरहरिः ॥२॥

शकाब्दे सम्प्राप्ते भुजगजपुराणैः परिमिते

सुमासे वैशाखे धवलदलपूर्णं थितिवरे ।

जयन्त्यां गौरच्यां शिवगुरुमते मङ्गलदिने

महेन्द्रे भूपाले लिखितमिदमित्थं नरगिरा ॥३॥

जुमला

विश्वमा राम्रो हिमाल हाग्नो हिमले चंकित ॥

धातुका खानि रत्नका खानि इतिहास् अंकित ॥१॥

सृष्टिको आदि शिवको गादी झलझल भल्किने ॥

जडी र बूटी सिद्धका कुटी टल्टल टल्किने ॥२॥

यो देश यस्तो सुन्दर कस्तो हिमले घेरेको ॥

देवका देव पार्वती सहित शिवले हेरेको ॥३॥

कर्णाली भेरी जवा र तिला नदी छन् वगेका ॥

गणेश कुमार भैरव चन्दन सिद्ध छन् रहेका ॥४॥

वण्डाली मष्टा ती ऋगमोक्ष छायानाथ कालिका ॥

त्रिपुरसुन्दरी कनका खेचर रत्नेश्वर मालिका ॥५॥

मात्तिर पर्वत तल्लिर वस्ति माभ्रमा कानन ॥

शिवको प्यारो यो जुम्ला देश भनेर जानन ॥६॥

जितारि पुण्य पृथिवीमल प्रजाका पोषक ॥

श्रुति र स्मृति तिनको नीति विताउने शोषक ॥७॥

हिमाली संस्कृति वैदिक संस्कृत विश्वमा विदित ॥

राखेका थिये स्वधर्म कर्म राष्ट्रिय रित्सित ॥८॥

यै देश आज मूढ समाज शिक्षा को कमिले ॥

जे जस्तो छ यो हाग्नै त भयो पुधारौं हामिले ॥९॥

शाके १८८३

वै.शु.दि. १५

छात्र पीयूषराज न्युपान्या

जुमला अशी गैरागाड